

КОНЦЕПЦІЯ ПОНЯТТЯ «ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДУ»: ДО ПИТАНЬ КЛАСИФІКАЦІЇ

УДК: 347

I. В. КАМІНСЬКА

*аспірант, Академія адвокатури України
(Науковий керівник – кандидат
юридичних наук О. М. Коротун)*

У статті зроблено спробу систематизації різних підходів (як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці) до розуміння сутності поняття «гарантії незалежності суду». На основі аналізованого матеріалу запропоновано власне визначення поняття «гарантії незалежності суду» як засобу забезпечення принципу судової влади.

Ключові слова: *гарантія, гарантії незалежності суду, гарантії незалежності суддів, принцип судової влади, права людини і громадянина.*

CONCEPT OF NOTION "GUARANTEE OF COURT INDEPENDENCE": AS FOR CLASSIFICATION ISSUES

Kaminska I.

Received: 11 Mar 2016.

Ідея побудови справедливої і незалежної судової влади, покликаної захищати права і свободи людини, відображає багатовікове прагнення усього людства. На сучасному етапі історичного розвитку ступінь незалежності суддів у прийнятті рішень є важливим показником рівня цивілізованості, досягнутого суспільством і державою. Наявність незалежної та самостійної судової влади в державі є однією з гарантій реалізації загальних засад Конституції. Зрозуміло, що функціонування незалежної судової влади та її організаційного втілення – системи судів, не можливе без правових механізмів реалізації законодавчих положень, які б гарантували незалежність і неупередженість діяльності суду, тобто гарантії незалежності суду. Тож першочерговим питанням є дослідження відповідної наукової концепції поняття гарантії незалежності суду.

Історично термін «гарантія» був запозичений із французької мови – слово «garantie» означає поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь [1, 29]. Із етимологічної точки зору, «гарантія» пов'язане із словом garant «поручитель» яке зводиться до слова «захищати» [2, 470]. Слід зазначити, що в юридичній науці поняття «гарантії» застосовується у різних галузях права та може мати декілька емпіричних та семантичних значень і смислів.

Зокрема, під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини і громадянина О. Скаун розуміє систему

соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів і засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язки людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри», які не мають ніякої цінності ні для особистості, ні для людства [3, 202–203]. Таке гарантування виступає найважливішим чинником реального забезпечення правового статусу особи і здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій. Отже, саме гарантії надають всім елементам правового статусу особи реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень.

На думку О. Мордовець, гарантії – це соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризується трьома аспектами:

1) пізнавальний, який дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави;

2) ідеологічний, який використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами;

3) практичний, що визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи.

З огляду на це, автор визначає гарантії як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів [4, 275].

Теоретики, досліджуючи природу прав людини приходять до висновку, що останні не набувають реального змісту, якщо відсутні умови та засоби, які їх забезпечують. Саме такими засобами забезпечення прав виступають гарантії як юридичне явище.

Гарантії набувають форм юридичних засобів захисту прав людини після їх законодавчого відтворення у нормах права. У юридичному вченні такі гарантії визначають як «юридичні гарантії».

Класичне визначення поняття «юридичні гарантії» запропоновано В. Нерсесянцом: це «закріплені в законодавстві засоби, спеціальні заходи, на які покладається забезпечення здійснення охорони прав і свобод громадян, задоволення їхніх інтересів, користування благами, що є в основі того, чи іншого права або свободи» [5, 60].

Поширеним та підтриманим серед юристів є запропоноване В. Погорілко визначення поняття юридичних гарантій, як специфічних правових засобів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина; першочергового значення вони набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадян. Іншими словами юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина [6, 40]. Т. Крисань на підставі комплексного загальнотеоретичного аналізу категорії «юридичні гарантії» в межах дослідження цивільно-правових гарантій, дійшла висновку, що гарантія як умова, засіб, спосіб – це три різних за змістом і обсягом поняття. Цивільно-правові гарантії визначені нею, як правові умови [7, 52].

Аналіз вищевказаних та інших визначень поняття юридичних гарантій дає підстави для висновку, що в теорії права є загальноприйняте визначення поняття правових гарантій:

по-перше, це певні умови, за яких можлива найповніша і всебічна реалізація особою своїх прав;

по-друге, це засоби, які ефективно забезпечують охорону її прав від незаконних посягань.

Тобто гарантії, як загально-правове поняття, є системою умов та засобів, за

допомогою яких суб'єкт реалізує своє право.

Категорія «гарантії незалежності суддів» є видом юридичних гарантій, які є предметом наукового дослідження в межах різних галузей права, зокрема, конституційного, процесуального, судового устрою.

У зарубіжній юридичній доктрині гарантії незалежності суддів досліджуються у межах конституційного права, як конституційно-правові гарантії принципу незалежності суддів. До прикладу, С. Афанасьєва розмежовує гарантії незалежності судової влади, як гарантії незалежності системи судових органів, та гарантії незалежності суддів. Зазначає, що в широкому розумінні поняття «гарантії» може охоплювати всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов, засобів, способів, прийомів та методів), які спрямовані на справжню реалізацію прав, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень. Гарантії суддівської незалежності покликані забезпечити свободу внутрішнього переконання суддів під час розгляду справ [8, 55]. Т. Бірмонтієнє зазначає, що у доктрині Литовської Республіки гарантії незалежності суддів та судів є неподільними, та спрямовані у першу чергу на забезпечення прав і свобод людини, а вже потім на права і свободи судді [9, 55].

У сучасній вітчизняній юридичній доктрині спостерігається плюралізм підходів до визначення змісту поняття «гарантії незалежності суддів». Це зумовлено тим, що науковці виокремлюють гарантії незалежності суддів як предмет наукового дослідження, і в межах процесуальних галузей права, і у спеціальній – судового устрою.

Зокрема, Т. Галайденко визначила гарантії незалежності суддів як засоби мінімізації та усунення негативних зовнішніх та внутрішніх впливів на суддю під час відправлення ним правосуддя, спрямовані на забезпечення постановлення законного і обґрунтованого рішення відповідно

до встановленої процедури [10, 98]. Такий підхід до визначення зазначеного поняття розкриває лише функціональний аспект правового статусу судді, а тому не позбавлений критики.

В. Гринюк, хоча і досліджував правову природу гарантій принципу незалежності суддів в кримінальному процесі, проте надав більш широке визначення поняття та визначив їх, як систему умов і засобів, які спрямовані на реальну практичну реалізацію даного принципу, його вдосконалення, а в необхідних випадках – його ефективний захист від будь-яких протиправних посягань [11, 69].

Деякі науковців зосереджуються на дослідженні окремих процесуальних процедур на предмет їх забезпечення незалежності суддів. Наприклад, С. Міщенко, вивчаючи процедуру здійснення кримінального провадження відносно суддів, робить висновок, що незалежність суддів є міжгалузевим принципом права, врахування якого є обов'язковим у кримінальному провадженні відносно суддів, що зумовлює певні особливості його здійснення. А специфічний порядок кримінального провадження відносно суддів є реалізацією гарантій незалежності судді [12, 69].

П. Стецюк, досліджуючи гарантії незалежності Конституційного суду, як особливого суб'єкта судової влади, надає визначення гарантіям незалежності суду, а не суддів. Під гарантіями незалежності суду розуміє певні умови, засоби та способи, які забезпечують виконання у повному обсязі судом своїх повноважень, усунення можливих перешкод їх повного і належного здійснення [13, 67].

Деякі дослідники аналізують зміст гарантій незалежності суддів в межах судово-стрійних процедур. Так, О. Польовий під поняттям гарантії незалежності суддів розуміє умови та засоби, що закріплені в нормах права і мають предметом свого впливу незалежність суддів, спрямовані на забезпечення її реалізації, захист і відновлення.

На підставі аналізу гарантій забезпечення незалежності суддів при притягненні їх до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, зробив висновок, що гарантії незалежності суддів забезпечуються низкою конституційних положень щодо призначення, обрання і притягнення їх до юридичної відповідальності, мають системний характер та є взаємозалежними та взаємопов'язаними [14, 5–7].

О. Овчаренко розглянула гарантії незалежності суддів у процесі реалізації процедури звільнення судді за порушення присяги, посилаючись на рішення Європейського Суду з прав людини «Волков проти України» [15, 243–251].

Отже, проаналізувавши плюралізм підходів до розуміння сутності поняття «гарантії незалежності суду», можна зробити висновок про відсутність комплексного підходу до визначення даного поняття. Більшість науковці застосовують термін «гарантії незалежності суддів», а не «гарантії незалежності суду», яке на наш погляд має ширший юридичний зміст.

Гарантії незалежності суду є організаційно-правовими засобами забезпечення реалізації конституційного принципу незалежності суду, як основоположної засади демократичної правової держави, метою якої є забезпечення кожному права на справедливий суд, встановленого і гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і громадянина.

Відтак гарантії незалежності суду слід розглядати через призму принципу незалежності суду, який є конституційним, а отже вихідним для застосування у всіх інших галузях права. Таким чином, незалежність суду є засадою організації та функціонування судової влади, а тому гарантії незалежності суду слід аналізувати комплексно, як «гарантії принципу незалежності судової влади», який включає в себе: інституційний, організаційний (судоустрійний) і функціональний елемент незалежності суду.

Таким чином, гарантії незалежності суду є предметом:

- 1) конституційно-правового забезпечення статусу судової влади, статусу судді як суб'єкта реалізації судової влади;
- 2) організаційно-правового статусу судді та суду, як органу влади;
- 3) процесуально-правового статусу судді, який встановлює процедуру безпосередньої реалізації суддею судової влади.

Основоположними є гарантії незалежності суду встановлені в Конституції, які деталізовані в законодавстві про судовий устрій і статус судді, та є обов'язковими та вихідними для процесуально-правового визначення судочинства та інших процедур та механізмів, у яких одним із суб'єктів є суд.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що концепція гарантій незалежності суду в юридичній доктрині ще не набула комплексного аналізу та потребують більш детального наукового дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Словник української мови* : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда] ; АН УРСР, Інститут мовознавства. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2. – 547 с.
2. *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. / [за ред. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.] ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 634 с. – Т. 1 : А–Г / [укл.: Р. В. Болдирев та ін.]. – 1982. – 632 с.
3. *Теорія государства и права* : учебник. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

4. *Теорія державства* и права : курс лекцій / [под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько]. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
5. *Нерсесянц В. С.* Система юридических гарантій прав и свобод граждан / В. С. Нерсесянц // Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации. – М., 1990. – 146 с.
6. *Погорілко В. Ф.* Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – К. : Ін Юре, 1997. – 52 с.
7. *Крисань Т. Є.* Правова природа юридичних гарантій цивільних прав / Т. Є. Крисань // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1. – С. 519–523.
8. *Афанасьєва С. І.* Конституционно-правовые гарантии принципа независимости судей в Российской федерации : дис. ... канд. юрид. наук / С. І. Афанасьєва. – М., 2003. – 177 с.
9. *Бірмонтієнє Т.* Конституційна система гарантій незалежності судів / Т. Бірмонтієнє // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 1. – 123 с.
10. *Галайденко Т. В.* Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Т. В. Галайденко. – Одеса. – 2013. – 238 с.
11. *Гринюк В. О.* Принцип незалежності суддів та підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / В. О. Гринюк. – К., 2004. – 227 с.
12. *Міщенко С.* Окремі питання забезпечення незалежності суддів та особливості здійснення кримінального провадження щодо них / С. Міщенко // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013. – № 3. – 50 с.
13. *Гарантії незалежності* Конституційного Суду України / П. Стецюк // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 1. – 123 с.
14. *Польовий О. Л.* Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Л. Польовий. – К., 2014. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції: 11.03.2016.

Рекомендовано кафедрою кримінального та адміністративного права

CONCEPT OF NOTION “GUARANTEE OF COURT INDEPENDENCE”: AS FOR CLASSIFICATION ISSUES

Kaminska I.

Abstract: The article provides an attempt to systemize different approaches (in foreign, as well as in national science) to comprehend the essence of notion “guarantee of court independence”. On the basis of analysed material the author has suggested her personal determination of notion “guarantee of court independence” as means of providing the principle of judicial power.

Keywords: guarantee, guarantee of court independence, guarantee of judges’ independence, principle of judicial power, human and citizen rights.

**КОНЦЕПЦИЯ ПОНЯТИЯ «ГАРАНТИИ НЕЗАВИСИМОСТИ
СУДА»: К ВОПРОСАМ КЛАССИФИКАЦИИ***Каминская И. В.*

Резюме: В статье сделана попытка систематизации различных подходов (как в зарубежной, так и в отечественной науке) к пониманию сущности понятия «гарантии независимости суда». На основе анализируемого материала предложено собственное определение понятия «гарантии независимости суда» как средства обеспечения принципа судебной власти.

Ключевые слова: гарантия, гарантии независимости суда, гарантии независимости судей, принцип судебной власти, права человека и гражданина.